

Boeken

Een Gronings volksheilige door de eeuwen heen

Remi van Schaik, *Walfridus van Bedum. Een duizend jaar oude Groningse overlevering*, Groningen, Bouma's Boekhuis/Wolters Noordhoff, 1985. ISBN 90 6243 039 2. 164 pag., f25,-.

Alles over Walfridus. Zo zou de titel van dit boek ook kunnen luiden. Niet dat ik daar de voorkeur aan geef, het klinkt beslist minder fraai, maar het geeft wel aan wat men erin vinden kan over deze bijzondere heilige. Bijzonder, omdat hij een leek was en daarbij één van de weinige heiligen die de Friese kuststreken hebben voortgebracht. In elk geval is hij de oudste. Hij zou met zijn zoon Radfridus bij een aanval van de Noormannen ergens tussen Groningen en Bedum de marteldood zijn gestorven en genoot mede daarom in zijn dorp en in de wijde omtrek daarvan tot in de 16de eeuw grote verering. Lange tijd door de officiële geschiedschrijving veronachtzaamd, terwijl er toch een levensbeschrijving van hem bewaard is gebleven, heeft hij nu van Remi van Schaik alle aandacht gekregen.

Ideaalbeelden

Heiligen staan de laatste jaren bij historici weer volop in de belangstelling. Hun levensbeschrijvingen of *vitae* golden bij gebrek aan andere geschreven bronnen altijd wel als waardevol voor de kennis van de vroege middeleeuwen. Maar menig historicus, op zoek naar harde feiten, kon er slecht mee uit de voeten en wanstrouwde ze vanwege hun clichématige, onderling sterk op elkaar lijkende deugden- en wonderverhalen. Het was schrijvers van heiligenlevens immers niet begonnen om een betrouwbaar historisch beeld van hun favorieten. Veeleer wilden zij hen voorstellen als instrumenten van het voorzienig handelen Gods; hun waarheid was niet zozeer een biografische als wel een metafysisch-universele. Toch missen hun ideaalbeelden niet elke relatie met de maatschappelijke realiteit. Bij vergelijking blijkt dat elke tijd en elke groep zijn eigen heiligentype heeft gekend. Daarom onderzoekt men nu *vitae* niet meer alleen op feiten maar vraagt men ook naar

Sint Walfridus op de Bedumer kerkkist uit omstreeks het midden van de zestiende eeuw (Groninger Museum, inv.nr.458).

de heiligheidsidealen die ze presenteren, naar de achterliggende doelstellingen van de schrijvers en naar de leefwereld van het publiek waar zij proberen bij aan te sluiten. Beide benaderingen vindt men in het boek van Remi van Schaik. Na een vakkundige analyse van de 15de-eeuwse teksten waarin de *passio SS. Walfridi et Radridi* overgeleverd is, gaat hij eerst op zoek naar de historische feiten achter Walfridus, om daarna stil te staan bij de functie en effecten die het verhaal over deze volksheilige gehad heeft. Daar blijft het echter niet bij. De verbreiding

van de cultus komt nog aan de orde en tenslotte gaat de schrijver uitvoerig in op het voortleven van de Walfriduslegende in de nieuwe en nieuwste tijd. Na de Reformatie die een eind maakte aan de werkelijke verering van Walfridus, vervaagde de herinnering aan de heilige namelijk niet. De historiografische en hagiografische traditie van de 16de en 17de eeuw besteedde aandacht aan Walfridus en voedde vervolgens een mondelinge en populair-historische overlevering waarin de heilige naar voren komt als waterstaatkundig pionier en herkenningssymbool van het dorp Bedum.

Walfridus wordt derhalve door de eeuwen heen gevolgd, en dat verschaft de lezer aardige doorkijkjes op ontwikkelingen in de Groninger samenleving. Zo zien we bijvoorbeeld hoe in de jaren twintig van deze eeuw de ambitieuze pastoor Paping met behulp van Walfridus zijn 'winkeltje' trachtte uit te breiden, en hoe dertig jaar later een actie tegen de buitenkerkelijkheid gepland werd die geen resultaat opleverde omdat de sociale en godsdienstige verhoudingen daarvoor niet gunstig waren. Tal van gegevens heeft de auteur — van oorsprong mediëvist — hier bijeengebracht rondom de legende van Walfridus. Zelfs heeft hij niet gearzeld om via een enquête de huidige stand van de overlevering na te gaan.

Bronnenprobleem

Hoe interessant dit gedeelte ook mag zijn, de meest belangwekkende passages vindt men toch in de eerste hoofdstukken over de feiten, functie en verbreiding van *vita* en cultus. Meteen blijkt hier hoe groot het bronnenprobleem is voor de vroege geschiedenis van het Groningerland. Absoluut dateren is onmogelijk. De auteur moet vele slagen om de arm houden, is gedwongen om met hypothesen te werken en moet woekeren met weinig gegevens. Daar is hij echter zeer bedreven in. Behoedzaam formulerend komt hij tot de conclusie dat Walfridus in de tweede helft van de 10de eeuw moet hebben geleefd. Niet minder voorzichtig wijst hij de St. Maartenskerk in Groningen aan als de plaats waar Walfridus placht te bidden. Zijn veronderstelling dat dit de parochiekerk was voor de 'vrije' bewoners van Groningen tegenover de St. Walburg die fungeerde als kapel voor de bewoners van het bisschoppelijk domein, lijkt me zeer plausibel. Een nuttige bijdrage aan de oude discussie over de verhouding tussen beide Groninger kerken. Een belangrijke rol in de grootscheepse ontginning van het Innersdijsgebied krijgt Walfridus niet toegewezen, aangezien die ontginning pas in de 12de eeuw een aanvang zou nemen. Wel is het mogelijk dat in de *vita* Walfridus' ontginningsactiviteiten en brugaanleg met het oog daarop zijn benadrukt. Zoals de heilige met zijn achtergronden en deugden in de levensbeschrijving wordt geschetst, hoort hij eerder in de 12de dan in de 11de eeuw thuis. Hij komt naar voren als een hereboer die, hoewel niet expliciet *nobilis* genoemd, wel tot de adel zal hebben behoord. Hij beschikte in elk geval over personeel, kon een groot aantal armen ondersteunen, en behoorde tot een aanzienlijke 'clan', gezien het feit dat hij voor een gastmaal of *convivium* werd uitgenodigd. Van Schaik weet aannemelijk te maken dat deze Walfridus precies past in het model dat de kerk in deze tijd nodig had om de Friese vetesamenleving te pacificeren en sterker dan voorheen van christelijke waarden te doordringen.

Zegel van pastoor Rudolphus Mepsche (ca. 1536), met een afbeelding van Sint Walfridus (Rijksarchief Groningen, Archief Van Ewsum, inv. nr. 38).

Rijksarchief Groningen

Walfridus doorbreekt immers de familiesolidariteit door de uitnodiging voor het *convivium* af te slaan, hij deelt schamelen los van elk patronagesysteem, en wordt belast met de organisatie van een zoenprocedure. De relatie die Van Schaik legt met de 'vredesbeweging' die in de 12de en 13de eeuw door reguliere en seculiere geestelijkheid in het Noorden gepropageerd werd, lijkt me dan ook niet gezocht.

Enigszins aarzelend ben ik waar het gaat om de auteur van de *vita*. Van Schaik veronderstelt dat deze gezocht moet worden in het milieu van de bisschop van Münster. De bisschop zou opdracht tot schrijven hebben gegeven met het oog op een canonisatie die hij overigens zelf moest verlenen. Ik vraag me af of het zo gegaan is. De heilige had, blijkens het slot van de *vita*, al zoveel erkenning gekregen dat de kerk van Bedum aan hem gewijd kon worden voordat de *vita* geschreven werd. Het kan natuurlijk zijn dat de bisschop achteraf een *vita* verlangde om wildgroei van de cultus tegen te gaan. Maar of hij zelf het initiatief nam en er iemand van zijn 'staf' mee belastte? In de 12de eeuw bestond er nog geen hagiografische traditie in Münster. En buiten het aartsdiakonaat Friesland werd Walfridus in het Münsterse bisdom niet vereerd. Waarom ook zou de bisschop zonder pressie vanuit Bedum een cultus stimuleren van een man die vervolgens de legende de Sacramenten steeds in een 'Utrechtse' kerk ontvangen had? De literatuur geeft geen uitsluitsel want over bisschoppelijke canonisaties is nog betrekkelijk weinig bekend.

Dankzij Walfridus groeide Bedum uit tot een belangrijk regionaal pelgrimsoord. Aanwijzingen daarvoor vormen de verhoudingsgewijs grote en tevens

rijke kerk van Bedum, de kruistochtprediking in dit dorp en de vermelding van de *Sunte Walfridusdach* in een Ommelander redgersboek. Veel verder dan de stad Groningen en de Ommelanden reikte de faam van Walfridus echter niet, zo blijkt uit de vermeldingen van de heilige in kalenders en liturgische geschriften. Dat de pelgrims van 'heinde en verre' naar Bedum stroomden, lijkt me daarom wat sterk uitgedrukt.

Teksteditie

Tot zover mijn kanttekeningen bij deze studie die een belangrijke bijdrage vormt tot de kennis van de Groningse geschiedenis en de Noordnederlandse hagiografie. Het boek is daarbij vlot geschreven en goed leesbaar. De waarde wordt nog verhoogd door een moderne teksteditie met vertaling van de *passio SS. Walfridi en Radfridi*, de publicatie van twee 17de-eeuwse Walfridusliederen, een kleine catalogus van Walfridusafbeeldingen — waarvan er overigens verschillende onder de illustraties opgenomen zijn — en tenslotte door een samenvatting in het Duits. Het geheel is mooi geïllustreerd en verzorgd uitgegeven.

J.A. Mol, Scharnegoutum

Boeken/Signalement

F. Keeverling Buisman et al., eds., *De Monumenten van Drenthe*, I. Assen, Bureau Monumentenzorg van de provincie Drenthe, 1985. ISBN 90-71246 02 7. 163 pag., f20,—.

De Monumenten van Drenthe: het eerste deel van wat hopelijk een reeks zal worden, met vier belangwekkende bijdragen. Voor onze lezers wellicht het meest interessant zijn het voortreffelijk gedocumenteerde artikel van Corneille F. Janssen, 'De bouwgeschiedenis van de kerk te Ruinen' en dat van Meindert Stokroos (voor ons geen onbekende) over 'De Asser IJzergieterij', als producent van funerair gietijzer', onder andere met verwijzingen naar Groningse voorbeelden op de kerkhoven van Niebert en Tjamsweer en de begraafplaatsen van Zuidhorn en Nieuwolda. Het boek is overvloedig geïllustreerd en mooi uitgegeven. Het drukken van bouwkundige tekeningen blijkt met de huidige technieken vaak problematisch (zie p. 9-11).